

De broedvogels in het Land van Weert in 1992 en 2006

EEN VERGELIJKING VAN TWEE INVENTARISATIES IN HET KADER VAN DE PROVINCIALE BROEDVOGELKARTERING

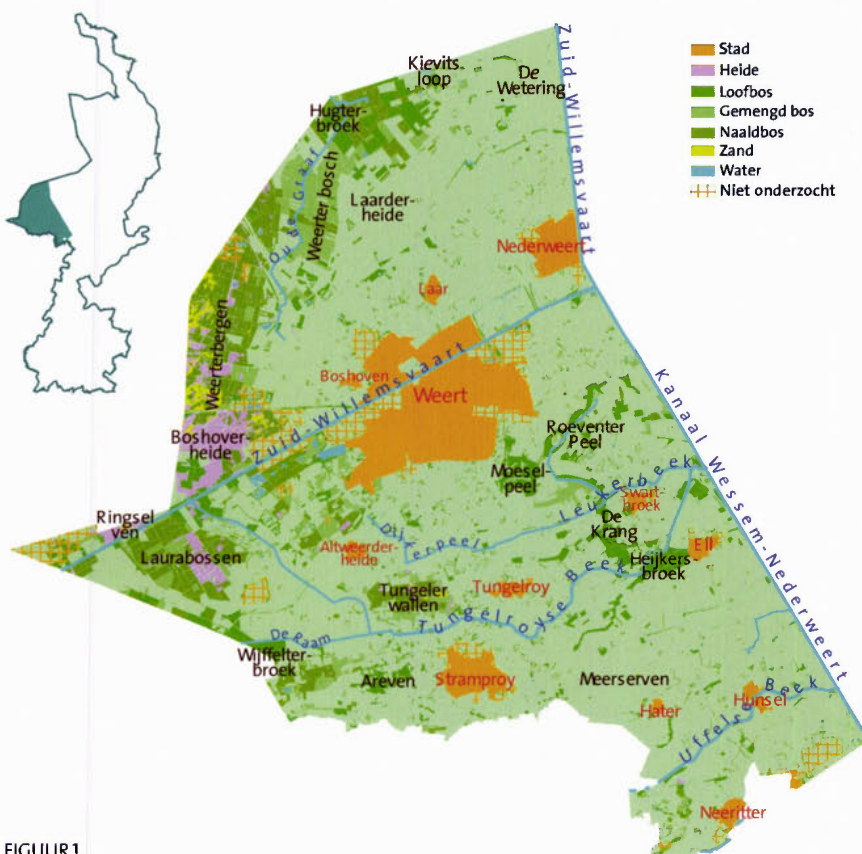
Boena van Noorden & Bart Veenstra, Provincie Limburg, afdeling Landelijk Gebied, Postbus 5700, 6202 MA Maastricht

Vanaf 1990 wordt door de Provincie Limburg in het kader van het provinciale natuuronderzoek jaarlijks een deel van het buitengebied op broedvogels onderzocht. In 1997 was het eerste provinciedekkende beeld van de avifauna gereed. Nadien is het onderzoek voortgezet om de gegevens te actualiseren. Momenteel is ruim de helft van de provincie voor de tweede maal onderzocht. De vergelijking van de resultaten van de eerste en tweede periode is tot en met 2004 verwerkt in de recent verschenen Avifauna van Limburg (HUSTINGS *et al.*, 2006). In 2006 is de omgeving van Weert en Nederweert voor de tweede maal onderzocht en de resultaten hiervan zijn dus nog niet gepubliceerd. In dit artikel worden de resultaten van de kartering uit 1992 vergeleken met die uit 2006.

INVENTARISATIEMETHODE

Het studiegebied is verdeeld in 47 telgebieden (karteereenheden), variërend van 124 tot 471 ha. De oppervlakte van deze gebieden wordt bepaald door de verwachte vogeldichtheid. Hoe hoger de dichtheid des te kleiner de karteereenheid, omdat tijdsbesteding van het inventarisatiewerk bij hogere dichtheden toeneemt. Zo hebben vogelrijke telgebieden als de Moeselpeel een kleinere oppervlakte dan monotone open agrarische gebieden als het akkergebied Laar bij Weert. Elk telgebied wordt gedurende drie vroege ochtendbezoeken, vanaf een half uur vóór zonsopgang tot maximaal zes uur erna, volledig gekarteerd. Hierbij worden alle territoriumindicerende waarnemingen als zang en balts, en sporadisch ook nestposities (roofvogels), op een veldkaart ingetekend. De provinciale onderzoekers hanteren een 'actieve' wijze van karteren. Dat wil zeggen dat niet alleen passief wordt geobserveerd welke soorten territoriaal gedrag vertonen, maar dat in geschikte habitats actief wordt gespeurd naar voor die terreinen karakteristieke soorten. De waarnemer zal in dat geval stilstaan en een dergelijk stuk grondig bekijken, waarbij ook gelet wordt op lok- en contactroepjes en getracht wordt om niet zingende vogels (bijvoorbeeld paartjes) in beeld te krijgen. Na elk veldbezoek worden de waarnemingen van de veldkaarten overgenomen op soortkaarten, waaruit na afloop van het broedseizoen territoria worden afgeleid. De methode is gebaseerd op de uitgebreide territoriumkartering en wordt sinds het begin van de vlakdekkende provinciale broedvogelkartering toegepast (SCHOLS & SCHEPERS, 1991). Naast de drie vroege ochtendbezoeken zijn de gebieden waar rallen en Nachtzwaluwen (*Caprimulgus europaeus*) werden verwacht, één of twee nachtbezoeken (vanaf een half uur vóór zonsopgang tot maximaal drie uur erna) gebracht. Hierbij werd gebruik gemaakt van geluidsapparatuur, waarop de zang werd afgedraaid, om bij deze soorten territoriaal gedrag uit te lokken. Tijdens de nachtbezoeken werden waarnemingen van alle soorten genoteerd. Andere gebieden zijn niet gericht op nachtvogels onderzocht, waardoor van soorten als Kwartel (*Coturnix coturnix*), Houtsnip (*Scolopax rustica*) en uilen geen volledig overzicht is verkregen.

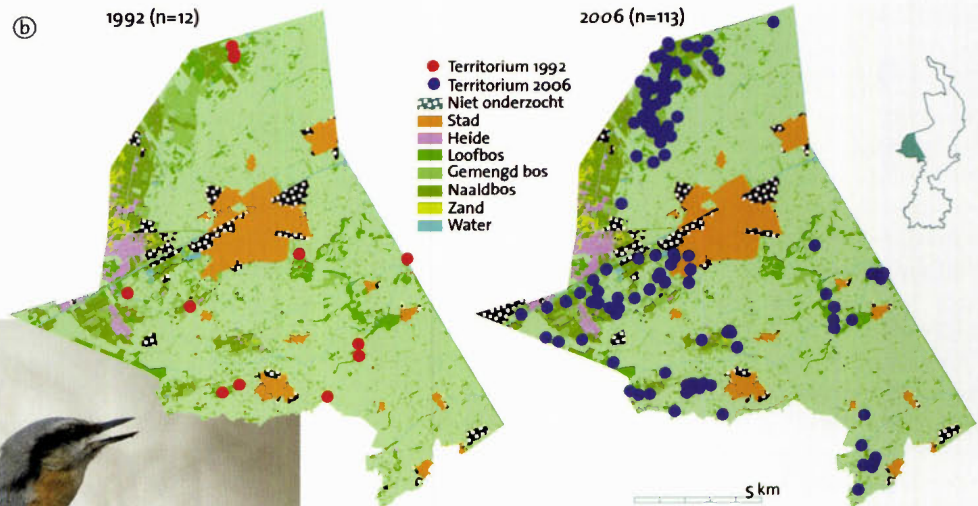
Een 29-tal algemene of moeilijk te karteren soorten zijn in 2006 alleen op kilometerhokbasis (100 ha) geïnventariseerd. Tijdens

FIGUUR 1

FIGUUR 2

Sedert 1992 heeft de Boomklever (*Sitta europaea*) vrijwel alle loofbossen in het studiegebied gekoloniseerd (foto: Ran Schols) (a), verspreiding van de Boomklever in 1992 en in 2006 (b).

De in deze bijdrage gemaakte vergelijking is alleen verantwoord indien de verschillen in aantallen vastgestelde territoria tussen de twee onderzoeksjaren groot zijn (meer dan 25%) en de soorten in voldoende mate gekarteerd zijn. Deze keuze is gemaakt omdat er slechts drie ochtendbezoeken zijn gebracht. Hierdoor kunnen door verschillen in trefkans en karteeromstandigheden (onder andere weersinvloeden en verschillen in waarnemers) verschillende waarden gevonden worden, zonder dat de aantallen daadwerkelijk verschillen. Voor een nauwkeurige vergelijking dient het aantal bezoeken minstens vijf te bedragen (VAN DIJK, 2004). Door vergelijking met trends gevonden in het landelijke en provinciale broedvogelmeetnet, blijkt echter dat de met deze methode geconstateerde (grotere) verschillen in dezelfde lijn liggen. Bovendien blijkt uit eerdere vergelijkingen binnen de provinciale vlakdekkende kartering dat een aantal soorten gedurende langere tijd steeds dezelfde trend laat zien.

duelis cannabina), Zwarte Kraai (*Corvus corone*) en Ekster (*Pica pica*) nog op deze wijze gekarteerd, zodat er toen nog 32 soorten in deze categorie vielen. In 2006 zijn van deze drie soorten alle territoria vlakdekkend (kwantitatief) onderzocht.

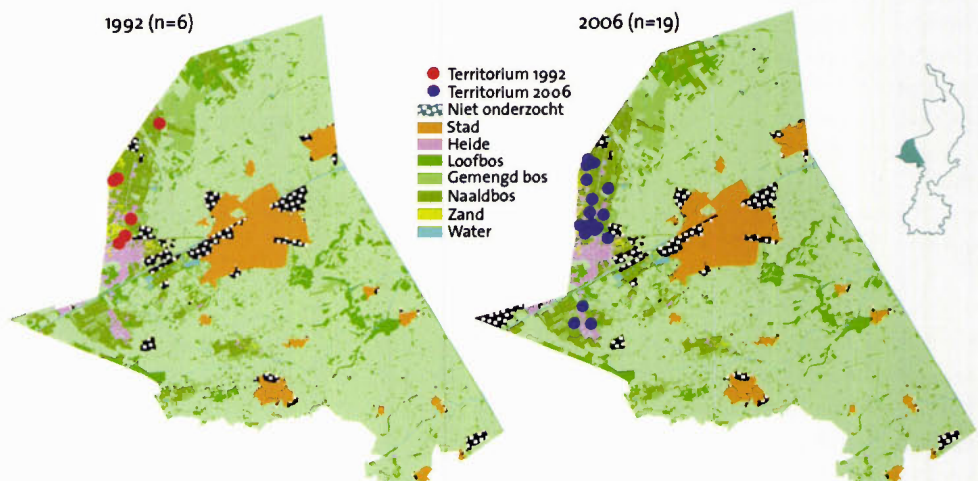
Er is gebruik gemaakt van door derden beschikbaar gestelde gegevens. Zo werden oude horstposities van roofvogels uit 2005 gebruikt om in 2006 de nieuwe te vinden (schriftelijke mededeling J. Erkens). Verder is voor bij dit provinciaal onderzoek onderbelichte soorten, zoals uilen en Houtsnip (*Scolopax rusticola*) dankbaar gebruik gemaakt van de door vogelwerkgroep Nederweert verzamelde vlakdekkende gegevens (LOVEN, 2007) en zijn de gegevens van de Weerter- en Budeler Bergen aangevuld met het materiaal dat verzameld is door het Ministerie van Defensie (schriftelijke mededeling N. Gilissen).

In totaal zijn in 2006 962 uren aan het veldwerk besteed, waarvan 46 uur 's nachts. De gemiddelde inventarisatie-intensiteit voor de ochtendbezoeken komt hierdoor op 4,5 minuut/ha. In 1992 lag de intensiteit voor de ochtendbezoeken bijna 10% lager en kwam uit op 4,1 minuut/ha. Ook de tijdsbesteding voor de nachtbezoeken lag in 1992 lager en kwam uit op 31 uur.

WEERSOMSTANDIGHEDEN

Situatie 1992

De winter voorafgaand aan het broedseizoen 1992 was zacht (IJnsengetal 9,6; schriftelijke mededeling E. van Winden, SOVON). Ter vergelijking; strenge winters worden gekenmerkt door IJnsengetallen groter dan 45, zachte winters kleiner dan 10, waarden daar tussen in zijn kenmerkend voor vrij zachte tot koude winters (IJNSEN, 1991). Dat be-

FIGUUR 3

Soort(groep)	Aantal territoria 1992	Aantal territoria 2006	Verschil
Bossaarten			
Hautsnip (<i>Scalopax rusticola</i>)	0	26	nieuwvestiging
Kruisbek (<i>Laxia curvirostra</i>)	0	22	nieuwvestiging
Kleine barmstij (<i>Carduelis cabaret</i>)	0	1	nieuwvestiging
Boamklever (<i>Sitta europaea</i>)	12	112	+833 %
Sijs (<i>Carduelis spinus</i>)	1	7	+600 %
Bante vliegenvanger (<i>Ficedula hypoleuca</i>)	18	60	+233 %
Graene specht (<i>Picus viridis</i>)	38	71	+87 %
Buizerd (<i>Buteo buteo</i>)	32	57	+78 %
Kleine bonte specht (<i>Dendrocopos minor</i>)	21	36	+71 %
Havik (<i>Accipiter gentilis</i>)	14	21	+50 %
Goudvink (<i>Pyrrhula pyrrhula</i>)	18	24	+33 %
Appelvink (<i>Caccathraustes coccathraustes</i>)	10	13	+30 %
Baamkruiper (<i>Certhia brachydactyla</i>)	401	508	+27 %
Sperwer (<i>Accipiter nisus</i>)	23	15	-35 %
Matkap (<i>Parus mantanus</i>)	270	102	-62 %
Fluiter (<i>Phylloscopus sibilatrix</i>)	76	8	-87 %
Glanskap (<i>Parus palustris</i>)	2	0	verdwenen

Bosrand- en heidesoorten			
Nachtzwaluw (<i>Caprimulgus europaeus</i>)	7	19	+171 %
Baamleeuwerik (<i>Anthus trivialis</i>)	233	385	+65 %
Baamleeuwerik (<i>Lullula arborea</i>)	64	42	-31 %
Tapuit (<i>Oenanthe aenanthe</i>)	2	1	-50 %
Duinpieper (<i>Anthus campestris</i>)	3	0	verdwenen

Water- en maerassaorten			
Grauwe gans (<i>Anser anser</i>)	0	25	nieuwvestiging
Nijlgans (<i>Alapachena aegyptiacus</i>)	0	16	nieuwvestiging
Krakeend (<i>Mareca strepera</i>)	0	6	nieuwvestiging
Knobbelzwaan (<i>Cygnus alor</i>)	0	3	nieuwvestiging
Brandgans (<i>Branta leucopsis</i>)	0	2	nieuwvestiging
Grate Canadese gans (<i>Branta canadensis</i>)	0	2	nieuwvestiging
Bergeend (<i>Tadorna tadorna</i>)	0	1	nieuwvestiging
Mandarijneend (<i>Aix galericulata</i>)	0	1	nieuwvestiging
Raadkapdiksnavelmees (<i>Paradoxornis ruficeps</i>)	0	1	nieuwvestiging
Dadaars (<i>Tachybaptus ruficollis</i>)	1	8	+800 %
Sprinkhaanzanger (<i>Lacustella naevia</i>)	3	16	+433 %
Kuifeend (<i>Aythya fuligula</i>)	2	5	+150 %
Fuut (<i>Podiceps cristata</i>)	4	9	+125 %
Waterral (<i>Rallus aquaticus</i>)	10	21	+110 %

Soort(groep)	Aantal territoria 1992	Aantal territoria 2006	Verschil
Water- en maerassaorten (vervalg)			
Meerkaet (<i>Fulica atra</i>)	42	84	+100 %
Basrietzanger (<i>Acrocephalus palustris</i>)	148	197	+33 %
Blauwbarst (<i>Luscinia svecica</i>)	34	25	-26 %
Kleine karekiet (<i>Acrocephalus scirpaceus</i>)	267	192	-28 %
Stormmeeuw (<i>Larus fuscus</i>)	3	1	-67 %
Wintertaling (<i>Anas crecca</i>)	6	1	-83 %
Tafeleend (<i>Aythya ferina</i>)	7	1	-86 %
Kakmeeuw (<i>Larus ridibundus</i>)	625	0	verdwenen
Bruine kiekendief (<i>Circus aeruginosus</i>)	3	0	verdwenen
Snar (<i>Lacustella luscinioides</i>)	1	0	verdwenen
Zwartkopmeeuw (<i>Larus melanocephalus</i>)	1	0	verdwenen

Saarten van open cultuurland			
Watersnip (<i>Gallinago gallinago</i>)	0	1	nieuwvestiging
Patrijs (<i>Perdix perdix</i>)	297	175	-41 %
Veldleeuwerik (<i>Alauda arvensis</i>)	447	227	-49 %
Wulp (<i>Numenius arquata</i>)	57	18	-68 %
Graspieper (<i>Anthus pratensis</i>)	131	54	-78 %
Grutto (<i>Limosa limosa</i>)	110	14	-88 %

Saarten van kleinschalig cultuurlandschap			
Putter (<i>Carduelis carduelis</i>)	1	7	+600 %
Raadbarsttapuit (<i>Saxicala torquata</i>)	110	181	+65 %
Grate lijster (<i>Turdus viscivorus</i>)	147	80	-46 %
Braamsluiper (<i>Sylvia curruca</i>)	18	8	-56 %
Nachtegaal (<i>Luscinia megarhynchos</i>)	76	31	-59 %
Zamertartel (<i>Streptopelia turtur</i>)	174	65	-63 %
Spotvogel (<i>Hippalais icterina</i>)	307	102	-67 %
Kramsvogel (<i>Turdus pilaris</i>)	3	0	verdwenen

Saarten van beken			
Grate gele kwikstaart (<i>Matacilla cinerea</i>)	0	7	nieuwvestiging
IJsvogel (<i>Alceda atthis</i>)	2	6	+200 %

Restgroep			
Oeverzwaluw (<i>Riparia riparia</i>)	0	123	nieuwvestiging
Slechtvalk (<i>Falco peregrinus</i>)	0	1	nieuwvestiging
Kleine plevier (<i>Charadrius dubius</i>)	1	6	+500 %
Holenduif (<i>Calumba aenas</i>)	343	241	-29 %
Kaekaek (<i>Cuculus canaris</i>)	99	63	-37 %
Zwarte raadstaart (<i>Phaenicurus achrurus</i>)	244	121	-50 %
Kuifleeuwerik (<i>Galerida cristata</i>)	2	0	verdwenen

TABEL 1

Vergelijking van de broedvogelaantallen in 1992 en 2006 in het Land van Weert. Alleen die saarten zijn weergegeven, waarbij de aantallen tussen beide jaren meer dan 25% verschillen.

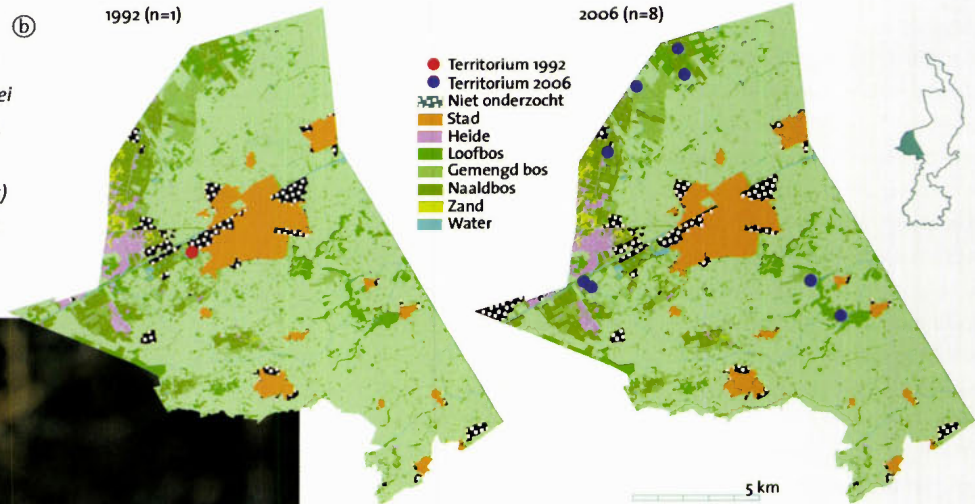
tekent dat bij de standvogels geen verhoogde wintersterfte verwacht mag worden. Maar 1992 was vrij somber en nat, terwijl de eerste decade van april zonnig en warm was. De tweede en derde decade van deze maand en de eerste van mei waren weer nat en somber. De rest van mei en juni waren warm en droog. In juli waren de omstandighe-

Situatie 2006

De winter 2005/2006 was vrij zacht (IJsnetgetal 14,0; schriftelijke mededeling E. van Winden, SOVON) en dus vergelijkbaar met die van 1991/1992. Maar 2006 was veel te koud en te nat, desondanks was er meer zon dan normaal. Deze koude heeft zeker invloed gehad op de

FIGUUR 4

De Dodaars (*Tachybaptus ruficollis*) heeft tussen 1992 en 2006 een spectaculaire groei van één naar acht territoria doorgemaakt. De foto is genomen juist op het moment dat er een ei wordt gelegd (foto: Ran Schols) (a), verspreiding van de Dodaars in 1992 en in 2006 (b).

BESCHRIJVING STUDIEGEBIED

De oppervlakte studiegebied bedraagt circa 17.400 ha waarvan circa 12.400 ha in beide jaren is onderzocht. In 1992 was het studiegebied groter omdat er uitbreiding van urbaan gebied heeft plaatsgevonden (dat niet wordt geïnventariseerd) en voor de uiterste noordwestpunt (De Hoort, circa 100 ha) in 2006 door de eigenaar geen toestemming voor het onderzoek werd verleend. De vergelijking van de resultaten heeft betrekking op de gebieden die in beide jaren zijn onderzocht.

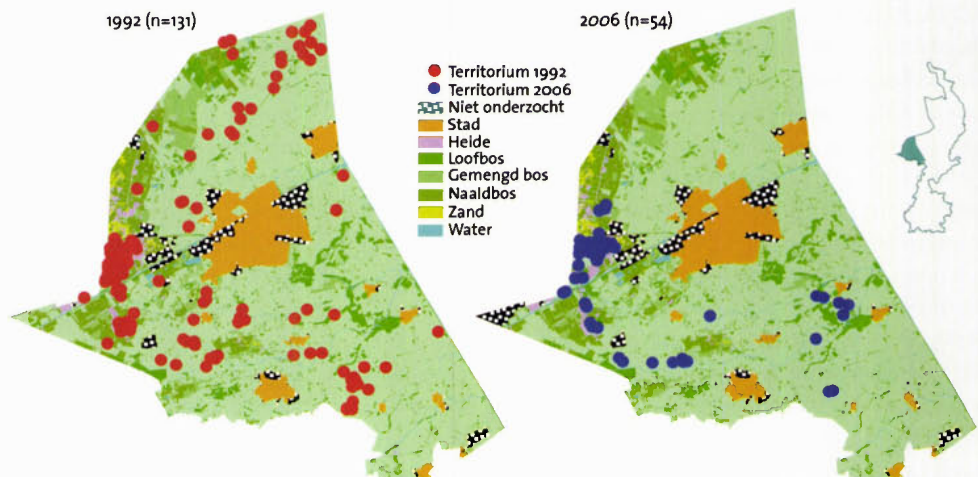
De noord- en westgrens van het gebied worden gevormd door de provinciegrens met Noord-Brabant. De oostgrens is de Zuid-Willemsvaart en het Kanaal Wessem-Nederweert. De rijksgrens met België en de Napoleonsbaan (N273) vormen de zuidgrens [figuur 1]. De belangrijkste dorpen en steden zijn Weert, Nederweert, Stramproy, Hunsel en Neeritter.

Bossen en heide

In het westelijk deel van het Land van Weert domineren bos- en natuurgebieden. Hiervan zijn het Weerterbos en de daarbij aansluitende Weerter- en Budeler Bergen de grootste gebieden. Het Weerterbos heeft een omvang van circa 650 ha en omvat verschillende bos-typen van droge naaldbossen tot natte broekbossen. Het westelijk deel bestaat uit monotoon middeloud (jonger dan 80 jaar) droog naaldbos met Grove Den (*Pinus sylvestris*) als dominante soort. Langs de centraal door het gebied lopende Oude Graaf en in het noorde-

soorten als Boomklever (*Sitta europaea*), Zwarte Mees (*Parus ater*), Kuifmees (*Parus cristatus*), Matkop (*Parus montanus*), spechten en een heidesoort als Boomleeuwerik (*Lullula arborea*). In april waren de temperatuur, neerslag en de hoeveelheid zon normaal. Mei was warmer met de normale hoeveelheid zon, maar wel wat natter dan normaal. In juni waren de karteeromstandigheden zeer goed met bovengemiddelde temperaturen, veel zonneschijn, en de hoeveelheid neerslag lag ver onder het gemiddelde. Juli 2006 was de warmste maand in 300 jaar.

Hoewel het weer in beide voorjaren natuurlijk enigszins verschilde, mag worden verondersteld dat door verschillen in inventarisatieomstandigheden tussen 1992 en 2006 geen grote verschillen in de gevonden resultaten zijn ontstaan. Door de koudere start in 2006 zijn wellicht enkele van de voornoemde bossoorten enigszins onderteld.

FIGUUR 5

lijk gelegen deel In den Vloed liggen vochtige loof- en naaldbossen. Hier zijn de belangrijkste soorten populier (*Populus spec.*), Zomereik (*Quercus robur*), Zwarte els (*Alnus glutinosa*), berk (*Betula spec.*), Grove Den en Fijnspar (*Picea abies*). In het oosten ligt het herstelde ven het Koolespeelke, dat momenteel met circa twee hectare open water de grootste waterpartij is. Centraal in het gebied bevindt zich een graslandenclave die recent aan de landbouw is onttrokken.

In de Weerter- en Budeler Bergen en de aangrenzende Boshoverheide tekent zich van noord naar zuid een geleidelijke gradiënt af van gesloten naaldbos naar open heide en stuifzand. Dit in het grensgebied van Noord-Brabant en Limburg gelegen complex dat in gebruik is als militair oefenterrein heeft op Limburgs gebied een omvang van ongeveer 800 ha. Aansluitend op de Boshoverheide ligt het Ringselven waarvan het grootste deel in Noord-Brabant is gelegen. Het Limburgse deel omvat enkele rietvelden en droge en vochtige heide.

Ten zuidwesten van Weert zijn de Laurabossen gelegen. Temidden van dit circa 400 ha metende dennenboscomplex ligt een droog heidegebied van circa 80 ha.

Direct ten westen van Weert ligt de IJzeren Man, een naaldbosgebied (circa 120 ha) met enkele vennen en twee ten behoeve van zandwinning gegraven plassen. Deze plassen met een gezamenlijke oppervlakte van circa 75 ha vormen het grootste open watercomplex in het studiegebied. Ten zuiden van de IJzeren Man ligt het ruim 100 ha metende bosgebied Altweerderheide dat uit naaldhout en gemengd bos bestaat. Ten noorden van Stramproy ligt het gebied Tungelerwallen, een naaldboscomplex (circa 150 ha) met restanten droge heide en stuifzand.

Moeras en moerasbos

Naast droge bossen ligt er een aantal interessante broekbossen en moerasgebieden in het Land van Weert. Het ten westen van Stramproy gelegen Wijffelterbroek is met een omvang van 41 ha het grootste elzenbroekbos. Tussen de Leukerbeek en de Tungelroyse beek ligt het complex de Krang-Heijkersbroek dat uit populieropstanden, elzenbroekbossen en kleine moerasjes bestaat. Ten noorden hiervan ligt de 72 ha metende Moeselpeel, een elzenbroekbos met een kern van rietmoeras. Direct hieraan grenzen in het oosten de Kootspeel en de Roeventerpeel. Elzenbroekbos wordt hier afgewisseld met wilgenmoeras. Open water ontbreekt er vrijwel geheel.

Agrarisch gebied

Het grootste deel van het studiegebied wordt gebruikt door intensieve landbouw. In totaal 68% van het landbouwareaal in 2005 in de gemeenten Hunsel, Nederweert en Weert werd ingenomen door de akkerbouw (57%) en vollegrondstuinbouw (11%). De glastuinbouw bedroeg ruim 1% en de overige 31% komt op het conto van grasland. Binnen de akkerbouw waren maïs, granen, suikerbieten en aardappelen met respectievelijk een aandeel van 58%, 14%, 13% en 12% de meest geteelde gewassen. De landbouw is intensief en kenmerkt zich over het algemeen door grote percelen met weinig ruimte voor overhoekjes en landschapselementen.

In 1992 nam het grasland nog 40% van de cultuurgrond in beslag. Het aandeel maïs en aardappelen was vergelijkbaar met 2005. Het graanareaal is gestegen sedert 1992 (was 8%) en het aandeel suikerbieten is gedaald (was 16% in 1992). Met de toename van de granen steeg ook het aandeel van de zomergranen in het totale graanare-

een open graslandgebied dat in 1992 nog een van de belangrijkste Limburgse weidevogelgebieden was. Een ander belangrijk weidevogelgebied is het Meerserven ten noorden van Haler.

Naast grondgebonden landbouw kent het studiegebied veel intensieve veehouderijen die met hun gebouwen en andere opstallen een belangrijk deel van het landschapsbeeld bepalen.

BESPREKING PER ECOLOGISCHE SOORTGROEP

Bossoorten

Van de onderscheiden groepen is dit de meest succesvolle. Er zijn 17 soorten waarbij de verschillen tussen de twee jaren meer dan 25% bedraagt; hiervan zijn er slechts vier afgenomen. Het is een algemene tendens dat het de laatste twee decennia de bossoorten in Limburg voor de wind gaat (HUSTINGS *et al.*, 2006). Voor een groot deel wordt dit toegeschreven aan het ouder worden van de bossen en een veranderd beheer. In het verleden stond de bosbouw in het teken van de houtproductie; nu zijn de doelstellingen meer multifunctioneel. Ten behoeve van het natuurbehoud blijft er meer dood hout achter en streeft men naar een meer natuurlijke soortensamenstelling, waarbij naaldhout geleidelijk wordt vervangen door loofhout en exoten als Amerikaanse Eik (*Quercus rubra*) worden vervangen door inlandse soorten.

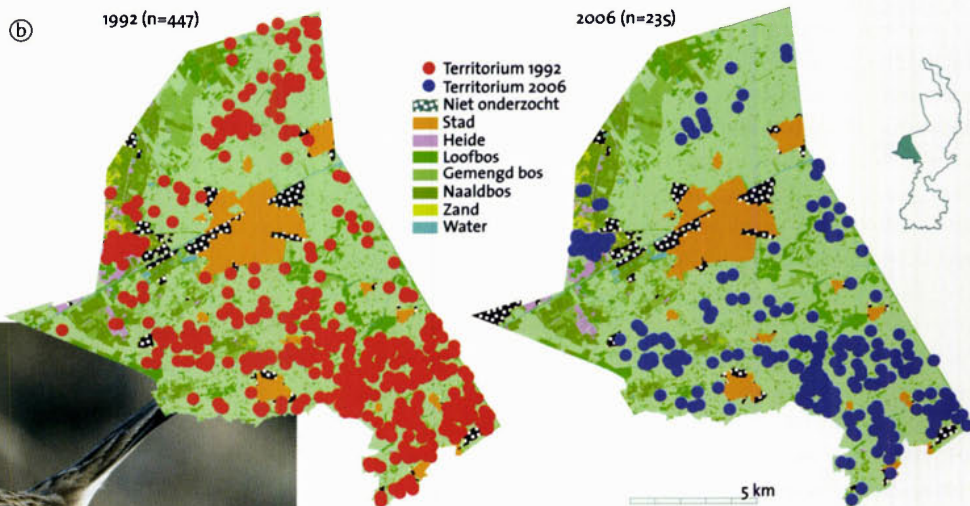
Ronduit spectaculair is de uitbreiding van de Boomklever [figuur 2]. Vanuit enkele geïsoleerde territoria in onder meer het noorden van het Weerterbos (In den Vloed), de IJzeren Man, Altweerderheide, Areen en de Krang is vrijwel al het loofbos gekoloniseerd. Het kolonisatieproces is in het Weerterbos nauwkeurig vastgelegd, waarbij tussen 1996 en 2001 een jaarlijkse gemiddelde toename van 89% werd vastgesteld. Daarna was de sterkste groei voorbij en kwam de gemiddelde groei tot en met 2006 op 13% per jaar uit (LOVEN, 2007). Waarschijnlijk zijn de gevonden aantallen Boomklevers in 2006 nog aan de lage kant vanwege de veel te koude maand maart, waardoor de inventarisatie van deze soort is bemoeilijkt.

Aan de toename van de Bonte vliegenvanger (*Ficedula hypoleuca*), Kleine bonte specht (*Dendrocopos minor*), Appelvink (*Coccothraustes coccothraustes*) en Boomkruiper (*Certhia brachydactyla*) liggen waarschijnlijk dezelfde oorzaken ten grondslag en ze passen in het eerder voor deze soorten vastgestelde beeld (HUSTINGS *et al.*, 2006). Ook voor de Houtsnip geldt dit waarschijnlijk. Bovendien zal de uitvoering van anti-verdrogingsmaatregelen op tal van plaatsen (onder andere in het Weerterbos) een positief effect op deze soort hebben gehad. Onderzoek van de Vogelwerkgroep Nederweert laat zien dat de sterkste toename (meer dan een verdubbeling) zich tussen 2004 en 2005 heeft voltrokken (LOVEN, 2007).

Opvallend is het verdwijnen van de Glanskop (*Parus palustris*), een soort die elders in Limburg heel langzaam haar areaal uitbreidt. Met de huidige kennis is het niet uitgesloten dat de in 1992 vastgestelde territoria betrekking hebben gehad op Koolmezen (*Parus major*) die verrassend goed in staat zijn om de zang van de Glanskop te imiteren (BULT, 1999). De afname van de Matkop (*Parus montanus*) wordt toegeschreven aan onder andere het ouder worden van de bossen, waardoor de zachthoutcomponent afneemt en veel bomen over zijn gegaan van de stakenfase in de boomfase (VAN DER COELEN, 2006). De kwaliteit van het voorkeurs habitat van de soort neemt hierdoor af. Verder heeft de koude maartmaand mogelijk negatieve invloed gehad op het inventarisatieresultaat. De oorzaken van de vrije val van

FIGUUR 6

Momenteel kost het al enige moeite om in het agrarisch gebied zingende Veldleeuweriken (*Alauda arvensis*) aan te treffen (foto: Ran Schols) (a), verspreiding van de Veldleeuwerik in 1992 en in 2006 (b).

jaar dat deze soort door Vogelwerkgroep Nederweert werd geïnventariseerd. In het tijdvak 1997-2006 verdubbelde de populatie in deze gemeente (LOVEN, 2007).

De grote verliezer is de Duinpieper (*Anthus campestris*), een soort die ook landelijk op uitsterven staat. Als oorzaken voor deze teloorgang worden vergassing en vermossing van stuifzanden en een toegenomen recreatiedruk genoemd (HUSTINGS *et al.*, 2006). Met de Tapuit (*Oenanthe oenanthe*) gaat het niet veel beter. Ook deze soort balanceert op de rand van de afgrond. Het enige territorium werd op de Boshoverheide vastgesteld. De afname van de Boomleeuwerik is van vrij recente datum (vanaf 2003) en is ook elders in Limburg geconstateerd (HUSTINGS *et al.*, 2006; LOVEN, 2007). Mogelijk heeft de koude in maart 2006 gezorgd voor een verminderde zangactiviteit en daardoor lagere aantallen opgeleverd.

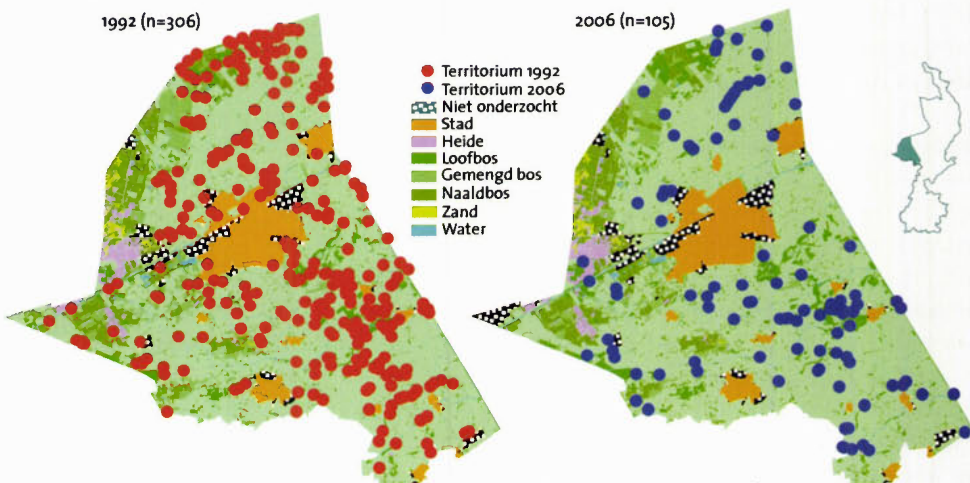
gesteld, blijft voornamelijk in nevelen gehuld. Pools onderzoek heeft aangetoond dat bij een hoge muizenstand in goede mastjaren Fluiter vrijwel niet overgaan tot broeden in verband met een verhoogde predatiekans van de legfels door muizen (JEDRZEJEWSKA & JEDRZEJEWSKI, 1998). Dit zou fluctuaties in de stand kunnen verklaren, maar niet de gestage afname. De afname van de Sperwer (*Accipiter nisus*) lijkt op zich zelf te staan. In de gemeente Nederweert (overlap met het studiegebied) werd in 2006 geen afname geconstateerd. De stand is hier al meer dan tien jaar min of meer stabiel (LOVEN, 2007).

Bosrand- en heidesoorten

Binnen deze groep zijn vijf soorten met een opmerkelijke aantalsverandering vastgesteld [tabel 1]. Net zoals elders in Limburg, gaat het de Nachtzwaluw en de Boompieper (*Anthus trivialis*) momenteel voor de wind. De Nachtzwaluw is bezig met een licht herstel nadat in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw forse klappen zijn gevallen. De aantallen in de Weerterbergen en Boshoverheide zijn gestegen en de Laurabossen zijn gerekoloniseerd [figuur 3]. De oorzaken van deze uitbreiding zijn onbekend. Mogelijk spelen de warme zomers van de laatste jaren deze insecteneter in de kaart. De toename van deze soort is al vanaf 1997 aan de gang, het eerste

Water- en moerassoorten

De groep water- en moerasvogels omvat 25 soorten waarvan de stand met meer dan 25% voor- of achteruit is gegaan. Er zijn meer soorten in aantal toegenomen dan afgenomen, waardoor de balans positief uitvalt. In de groep nieuwkomers overheersen herbivore soorten als Grauwe gans (*Anser anser*), Nijlgans (*Alopochen aegyptiacus*), Knobbelzwaan (*Cygnus olor*), Brandgans (*Branta leucopsis*) en Grote Canadese gans (*Branta canadensis*), een fenomeen dat zich al geruime tijd ook op landelijke schaal voltrekt (HUSTINGS *et al.*, 2002). De oorzaak van het succes van deze deels uit gevangenschap ontsnapte graseters moet gezocht worden in de ruime beschikbaarheid van voedsel in de

FIGUUR 7

vorm van hoogproductieve zwaar bemeste graslanden. Door natuurontwikkelingsprojecten is het aanbod aan geschikt broedbiotoop in de vorm van vernatte broekbossen, opgeschoonde vennen, en verbrede en opnieuw meanderde beken eveneens toegenomen. Een opvallende nieuwkomer is de Roodkopdiksnavelmees (*Paradoxornis ruficeps*), waarvan een territorium in de Moeselpeel werd vastgesteld. Deze Aziatische soort is vrijwel zeker uit gevangenschap ontsnapt en weet zich mogelijk al langere tijd in dit gebied te handhaven, omdat uit de periode 1997-1999 meldingen van de zeer sterk op deze soort gelijkende Geelkopdiksnavelmees (*Paradoxornis fulvifrons*) bekend zijn. Gezien de sterke gelijkenis van beide soorten is het niet uitgesloten dat een van de determinaties niet correct is en het dus om dezelfde soort gaat (HUSTINGS *et al.*, 2006).

De Dodaars (*Tachybaptus ruficollis*) heeft de meest spectaculaire uitbreiding doorgemaakt, waarbij de stand steeg van één naar acht territoria. Deze toename is voor een groot deel toe te schrijven aan uitgevoerde vernattings- en venherstelmaatregelen in het Weeterbos, de Kruispeel en de Krang [figuur 4]. Daarnaast hebben de zachte winters van de laatste jaren er voor gezorgd dat de wintersterfte laag is gebleven, zodat de kolonisatie van de nieuwe habitats gemakkelijker kon geschieden. Ook de uitbreiding van Fuut (*Podiceps cristatus*), Wateral (*Rallus aquaticus*) en Meerkoet (*Fulica atra*) zijn deels te verklaren door venherstel en uitvoering van anti-verdrogingsmaatregelen. De sterke groei van de Sprinkhaanzanger (*Locustella naevia*) heeft mogelijk te maken met een betere overleving in de Afrikaanse overwinteringsgebieden, omdat het aanbod van geschikt broedbiotoop tussen 1992 en 2006 niet wezenlijk veranderd lijkt.

De vier soorten die verdwenen zijn broedden allemaal in de smalle, net nog in Limburg gelegen deel van het Ringselven. Bij de soorten met slechts één paar in 1992 (Zwartkopmeeuw (*Larus melanocephalus*) en Snor (*Locustella luscinioides*)) kan het territorium gemakkelijk door toeval net buiten de provinciegrens vallen en dus niet echt verdwijnen. Toch nemen deze twee soorten en de overige twee, Kokmeeuw (*Larus ridibundus*) en Bruine kiekendief (*Circus aeruginosus*), ook in het Noord-Brabantse deel af (persoonlijke mededeling W. Beeren). De Bruine kiekendief had in 1992 naast twee territoria bij het Ringselven er nog één bij de Kievitsloop. De Kokmeeuw heeft in heel Nederland op de hogere zandgronden met een afnemend broedbestand te maken. Dit wordt toegeschreven aan een afname van geschikte foerageer- en broedgebieden door het scheuren van grasland en verdroging (VAN DIJK *et al.*, 2006).

Een opvallend fenomeen bij de Blauwborst (*Luscinia svecica*) is het feit dat de populatie met 26% is gedaald, maar dat de verspreiding sterk is toegenomen (van drie naar zeven locaties). Ook elders in Limburg zijn de kernpopulaties gekrompen, maar is verspreiding uitgebreid (VAN SEGGELEN, 1999).

Soorten van open cultuurland

Over de weide- en akkervogels valt weinig positiefs te melden. Van de zes soorten met een verandering van meer dan 25% zijn er vijf waarbij forse afnames zijn geconstateerd. Van deze soorten heeft de Grutto (*Limosa limosa*) met een afname van 87% (van 110 naar 14 territoria) de grootste adering moeten doorstaan. Ook de Wulp (*Numenius arquata*) lijkt het steeds moeilijker te krijgen (-68%). Deze soort lijkt de Grutto achterna te gaan. Beide soorten komen niet of nauwelijks meer voor in de heide- en hoogveengebieden, waar ze een betrouwbare veilige toekomst zouden hebben. De Graspieper (*Anthus pratensis*) [figuur 5] en Veldleeuwerik (*Alauda arven-*

Laurabossen en de Krang wel een veilig refugium gevonden. Opvallend is dat deze twee soorten in het agrarisch gebied een flinke veer hebben moeten laten, zij het dat in de zuidoosthoek van het studiegebied de Veldleeuwerik zich nog aardig heeft kunnen handhaven. Met een afname van 41% heeft de Patrijs (*Perdix perdix*) ook forse klappen gekregen. De jaarlijkse inventarisaties (vanaf 1994) in de gemeente Nederweert laten aanvankelijk een daling zien tot in 1998, waarna de populatie zich sterk herstelt en in 2006 nog slechts 7% lager ligt dan in 1994 (LOVEN, 2007).

Aan de afnames van al deze soorten ligt een verdere intensivering van de landbouw ten grondslag. Door het steeds vroeger en frequenter maaien en bemesten (mestinjectie) van de graslanden en het inscharen van hoge dichtheden rundvee is het broedsucces van de weidevogels erg laag. Verder blijft momenteel veel rundvee het hele jaar door in de stal. Hierdoor verdwijnen rasters en daarmee minder intensief gebruikte perceelranden, waar een soort als de Graspieper nog een veilige nestplaats kon vinden. Door de dominante positie van wintergranen ten koste van zomergranen hebben Veldleeuweriken problemen met het groot brengen van een tweede broedsel dat noodzakelijk is om de populatie op peil te houden (DONALD & MORRIS, 2005). Het eerder gemelde lichte herstel van het graanareaal (+6%) en de toename hierbinnen van de zomergranen heeft niet tot herstel geleid. De oppervlakte graan binnen de landbouw blijft bescheiden (14%) in vergelijking met de jaren zestig van de vorige eeuw, toen in Nederweert het graan nog 25% van het landgebruik uitmaakte (LOVEN & PAHLPLATZ, 2003). Verder is de afname van de Veldleeuwerik tijdens de eerste kartering van 1992 reeds in volle gang. Bovendien zijn de maispercelen die een groot deel van het akkerareaal innemen ongeschikt voor deze soort.

Naast deze kommer en kwel is er toch nog één lichtpuntje te melden in deze soortgroep en dat is de vestiging van de Watersnip (*Gallinago gallinago*) in het Wijffelterbroek. In dit gebied ligt een proefvlak van het provinciale broedvogelmeetnet, waarin in 2005 in een pol van Pitrus (*Juncus effusus*) een nest met drie eieren werd gevonden (persoonlijke mededeling H. Don). In 2006 werd op dezelfde plaats een territorium vastgesteld. Het gaat hierbij om een natuurontwikkelingsgebied op voormalig agrarisch gebied, dat vernat is en extensief wordt begraasd door Limousin-runderen. De beheerder Natuurmonumenten heeft in verband met de nestvondst in 2005 het geplande maai-beheer uitgesteld en de locatie uitgerasterd.

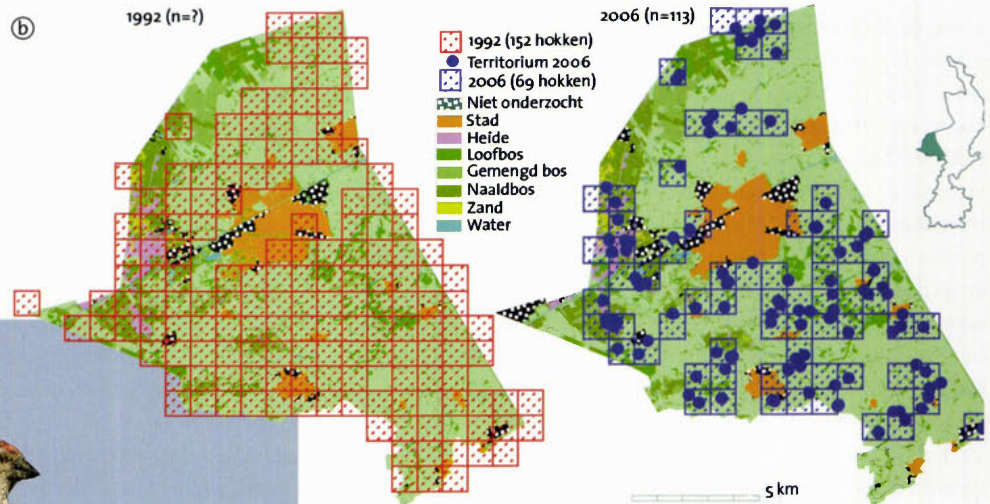
Soorten van kleinschalig cultuurlandschap

Net als bij de vorige groep doen de soorten van het kleinschalige agrarische cultuurlandschap het over het algemeen niet best. Zo is de Kramsvogel (*Turdus pilaris*) verdwenen en is de Spotvogel (*Hippolais icterina*) met tweederde afgenomen [tabel 1]. De verspreiding van de Spotvogel is grotendeels hetzelfde gebleven, maar veel diffuser [figuur 7]. Het lijkt erop dat in 2006 niet alle geschikte plekken meer bezet zijn. Ook voor de Braamsluiper (*Sylvia curruca*) lijkt dit op te gaan. Dit is een aanwijzing dat de oorzaken voor de afname van deze soorten met een zuidoostelijke najaarstrekkrichting, niet alleen gezocht moeten worden in de broedgebieden, maar wellicht ook te maken hebben met verslechterde omstandigheden tijdens de trek en/of overwintering.

De voor hun voedsel van het agrarisch gebied afhankelijke soorten als Zomertortel (*Streptopelia turtur*) en Grote lijster (*Turdus viscivorus*) hebben hun daling (deels) te danken aan de verdere intensivering van de landbouw. De Kneu (*Carduelis cannabina*) ontbreekt in ta-

FIGUUR 8

De verspreiding van de Kneu (*Carduelis cannabina*) is de laatste 14 jaar behoorlijk verschrompeld (foto: Ran Schols) (a), verspreiding van de Kneu in 1992 en in 2006 (b). De verspreiding in 1992 is per kilometerhok (100 ha) en in 2006 per territorium en kilometerhok weergegeven.

taculair dan elders in de provincie, waar de soort veel dieper gevallen is in de jaren tachtig en negentig en dus uit een veel dieper dal moest klimmen dan in het studiegebied. Uit inventarisatiegegevens van de Vogelwerkgroep Nederweert blijkt dat het herstel zich tussen 1994 en 1998 heeft voltrokken waarna de stand stabiliseerde (LOVEN, 2007). In relatieve zin heeft de Putter (*Carduelis carduelis*) een veel spectaculairdere opmars (+ 600%) doorgemaakt. Deze toename, die ook elders in Noord- en Midden-Limburg is vastgesteld, valt binnen de landelijke expansiegolf die van west naar oost door Nederland verloopt (HUSTINGS *et al.*, 2006).

tatief zou zijn gekarteerd. In figuur 8 is de verspreiding van de Kneu in 1992 per kilometerhok en in 2006 per territorium en per kilometerhok weergegeven. Alleen al uit deze semi-kwantitatieve vergelijking blijkt de duizelingwekkende afname van deze soort in het cultuurgebied. Zo werd de Kneu in 1992 nog in 152 kilometerhokken en in 2006 nog slechts in 69 hokken vastgesteld. In 1992 ontbrak de soort alleen in de hokken met ongeschikt biotoop (bebouwing van Weert en in het Weerterbos). Momenteel is de verspreiding erg verbrossend en liggen enkele kerngebiedjes op de heideterreinen en rondom de Krang. Net als de Zomertortel en Grote Iijster vergaart deze soort zijn voedsel voornamelijk in het agrarisch gebied en is waarschijnlijk ook door de verdere intensivering aldaar afgenomen.

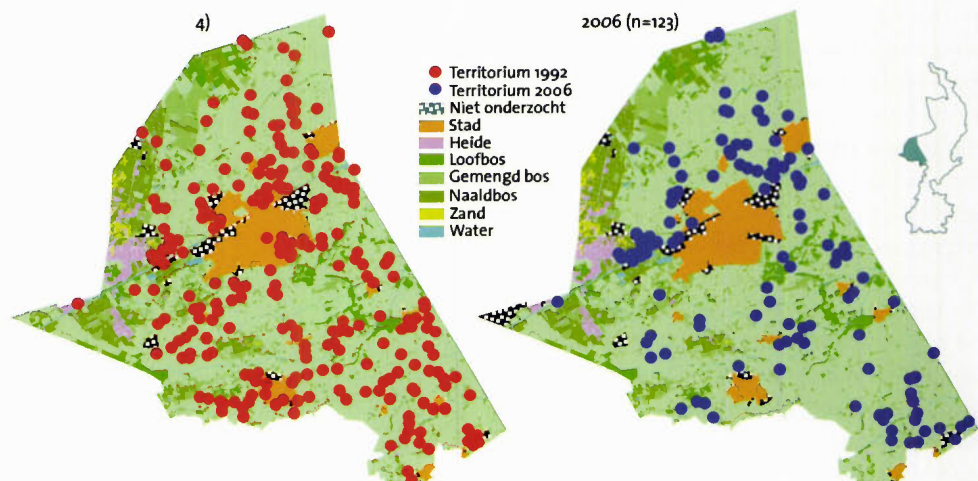
De stand van de Nachtegaal (*Luscinia megarhynchos*) is meer dan gehalveerd. Alleen in het voormalige bolwerk de Krang komt de soort nu nog vrij talrijk (elf territoria) voor. Als oorzaken voor de teloorgang worden verdroging, vermessing en een veranderd beheer van populierenbossen genoemd. Deze factoren zorgen voor verrijking en verdichting van de bodemvegetatie, waardoor deze bodemfoerageerder minder goed uit de voeten kan (HUSTINGS *et al.*, 2006). De Roodborsttapuit (*Saxicola torquata*) lijkt tegen de stroom in te roeien en is sterk toegenomen. Het herstel is echter minder spec-

Soorten van beken

Het gaat de twee beeksoorten die een verandering hebben laten zien, IJsvogel (*Alcedo atthis*) en Grote Gele Kwikstaart (*Motacilla cinerea*), voor de wind. Beide hebben geprofiteerd van de lange reeks zachte winters sedert 1997. Daarnaast heeft de hermeandering van bijvoorbeeld de Tungelroyse beek waarschijnlijk een gunstige uitwerking op het aanbod van geschikte nestgelegenheden voor de IJsvogel gehad.

Restgroep

In de restgroep gaat het om soorten van verschillende meestal sterk door menselijk handelen bepaalde habitats als bebouwing en zandafgravingen. De Kuifleeuwerik (*Galerida cristata*), die landelijk op uitsterven staat, is ook uit het studiegebied verdwenen. Opvallend in het rijtje dalers is de Zwarte Roodstaart (*Phoenicurus ochruros*), een soort die vanaf de jaren negentig tamelijk stabiel is gebleken. Vooral in de

FIGUUR 9

zuidelijke helft van het studiegebied is de afname aanzienlijk [figuur 9]. Ook de jaarlijkse kartering in Nederweert liet een daling zien (-19% tussen 2005 en 2006). LOVEN (2007) schrijft deze daling toe aan de koude maand maart waardoor er territoria gemist zijn. Waarschijnlijk is dit een deel van de oorzaak, maar het lijkt wat te ver te gaan om de afname van 50% in de Provinciale gegevens hierdoor te verklaren.

Devestiging en toename van respectievelijk Oeverzwaluw (*Riparia riparia*) en Kleine plevier (*Charadrius dubius*) is een gevolg van de zandwinningsactiviteiten in het IJzeren Man-gebied bij Weert. Verheugend was de constatering van een paartje Slechtvalken (*Falco peregrinus*) bij de communicatietoren bij Ittervoort. Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat dit paar daadwerkelijk tot broeden is overgegaan.

De algemene conclusie van de vergelijking van de twee periodes is dat het met de soorten van bossen en natuurgebieden beter is vergaan en dat de soorten in het agrarisch cultuurlandschap verder onder druk zijn komen te staan.

DANKWOORD

Tal van personen hebben er toe bijgedragen om de 17^e vlakdekkende provinciale broedvogelkartering tot een goed einde te brengen. Allereerst worden de provinciale broedvogelkarterers Theo Bakker, Wil Beeren, Huub Don, Ruud van Dongen, Nicky Hulsebosch, Raymond Pahlplatz, Hans Potters, Piet van Tilburg en Dick Veenendaal bedankt voor hun inzet en doorzettingsvermogen. De leden van Vogelwerkgroep Nederweert in het algemeen en Jan Janssen, Theu Reemers, Theu Beyes en Thijs Loven in het bijzonder worden bedankt voor de verrichte hand- en span diensten. Het ministerie van Defensie vertegenwoordigd door Niels Gilissen, Menno Hornman en David Michel worden bedankt voor het beschikbaar stellen van de karteergegevens van de Weerter- en Budeler Bergen. Erik van Winden (SOVON) was zo vriendelijk om de IJsengetallen aan te leveren.

Ron Schols wordt bedankt voor het beschikbaar stellen van de foto's.

Summary

BREEDING BIRD CENSUS OF THE AREA AROUND WEERT AND NEDERWEERT: 1992 VERSUS 2006

During the 1990-97 period, the entire province of Limburg was surveyed for breeding birds. A repeat of this survey started in 1998. In 2006, the western central part of the province was surveyed for the second time [figure 1]. The article presents the results of the 2006 breeding bird census, and compares it with the data collected in 1992.

The populations of most of the forest-dwelling species, like Woodcock (*Scolopax rusticola*) (new), Eurasian Nuthatch (*Sitta europaea*) (+ 883%; [figure 2]), European Pied Flycatcher (*Ficedula hypoleuca*) (+ 233%), European Green Woodpecker (*Picus viridis*) (+ 87%), Common Buzzard (*Buteo buteo*) (+ 78%), Lesser Spotted Woodpecker (*Dendrocopos minor*) (+ 71%) and Northern Goshawk (*Accipiter gentilis*) (+ 50%) had increased, which can probably be explained by the increasing age of the forests. Exceptions to this tendency for woodland birds to increase are the declining numbers of Wood Warbler (*Phylloscopus sibilatrix*) (- 87%) and Willow Tit (*Parus montanus*) (- 62%).

Heathland species and species of forest fringes showed a mixed picture. European Nightjar (*Caprimulgus europaeus*) ([figure 3]; + 171%) and Tree Pipit (*Anthus trivialis*) (+ 65%) had increased, whereas Northern Wheatear (*Oenanthe oenanthe*) (- 50%) and Tawny Pipit (*Anthus campestris*) (extinct) had declined.

Several wetland birds, like Greylag Goose (*Anser anser*) (new), Egyptian Goose

(*Tachybaptus ruficollis*) ([figure 4]; + 800%), Common Grasshopper Warbler (*Locustella naevia*) (+ 433%) and Water Rail (*Rallus aquaticus*) (+ 110%), had increased. Declining numbers in this group were observed for Common Teal (*Anas crecca*) (- 83%), Common Pochard (*Aythya ferina*) (- 86%) and Black-headed Gull (*Larus ridibundus*) (extinct).

Increasingly intensified agricultural management methods have reduced the numbers of most of the farmland birds, like Grey Partridge (*Perdix perdix*) (- 41%), Eurasian Skylark (*Alauda arvensis*) ([figure 6]; - 49%), Eurasian Curlew (*Numenius arquata*) (- 68%), Meadow Pipit (*Anthus pratensis*) ([figure 5]; - 78%) and Black-tailed Godwit (*Limosa limosa*) (- 88%).

With the exception of the European Goldfinch (*Carduelis carduelis*) (+ 600%) and the Stonechat (*Saxicola torquata*) (+ 65%), most of the species of small-scale agricultural landscapes showed a declining trend, such as Mistle Thrush (*Turdus viscivorus*) (- 46%), Lesser Whitethroat (*Sylvia curruca*) (- 56%), Common Nightingale (*Luscinia megarhynchos*) (- 59%), European Turtle Dove (*Streptopelia turtur*) (- 63%) and Icterine Warbler (*Hippolais icterina*) ([figure 7]; - 67%).

Literatuur

- BULT, H., 1999. Glanskop *Parus palustris* perikelen in West-Brabant. *Limosa* 72: 85-88.
- CBS, 2007. Stat Line. www.cbs.nl/statline. 2007.
- COELEN, J. VAN OER, 2006. Matkop *Parus montanus rhenanus*. In: HUSTINGS, F., J. VAN DER COELEN, B. VAN NOORDEN, R. SCHOLS & P. VOSKAMP. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht:

- DIJK, A.J. VAN, 2004. Handleiding Broedvogel Monitoring Project (Broedvogelinventarisatie in proefvlakken). SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

- DIJK, A.J. VAN, L. DIJKSEN, F. HUSTINGS, K. KOFFJUBERG, R. OOSTERHUIS, C. VAN TURNHOUT, M.J.T. VAN DER WEIOE, D. ZOETEBIER & C. PLATE, 2006. Broedvogels in Nederland in 2004. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

- DONALO, P.F. & T.J. MORRIS, 2005. Saving the Sky Lark: new solutions for a declining farmland bird. *British Birds* 98: 570-578.

- HUSTINGS, F., C. VAN TURNHOUT & J.W. VERGEER, 2002. Hoe vergaat het de Nederlandse broedvogels? In: SOVON Vogelonderzoek Nederland, Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis/KNNV Uitgeverij/European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.

- HUSTINGS, F., J. VAN DER COELEN, B. VAN NOORDEN, R. SCHOLS & P. VOSKAMP, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.

- IJSEN, F., 1991. Karaktergetallen van de winters vanaf 1707. *Zenit* 18: 69-73.

- JEDRZEJEWSKI, B. & W. JEDRZEJEWSKI, 1998. Predation in vertebrate communities. The Bialowieza Primeval Forest as a case study. Springer Verlag, Berlin.

- LOVEN, T., 2007. Zeldzame en schaarse broedvogels van Nederweert in 2006. Vogelwerkgroep Nederweert, Nederweert.

- LOVEN, M.M.H. & R.A.J. PAHLPLATZ, 2003. Broedvogels van Nederweert, 10 jaar onderzoek naar zeldzame en schaarse soorten. Vogelwerkgroep Nederweert, Nederweert.

- SCHOLS, R. & F. SCHEPERS, 1991. De broedvogels van het Noordelijk Peelgebied. Avifaunakartering Limburg, deelgebied I. Provincie Limburg, Maastricht.

- SEGGELEN, C. VAN, 1999. De Blauwborst in 1998, evenveel op meer plaatsen. *Limburgse Vogels* 10: